

Sammenlignende fagdidaktik som forskningsfelt genbesøgt - SFD i 13 år

**Artikler skrevet på basis af indlæg på
symposium for
Sammenlignende Fagdidaktik nr. 8,
November 2023**

Redigeret af Vibeke Christensen, Peter Hobel, Martin Niss og Mikkel Stovgaard

Udgivet af Afdeling for fagdidaktik ved DPU, Aarhus Universitet; IMFUFA, Institut for Naturvidenskab og Miljø, RUC og Uddannelsesforskningsmiljøet ved Institut for Design, Medier og Uddannelsesvidenskab, SDU

Indholdsfortegnelse:

Indledning.....1-6

Vibeke Christensen, Peter Hobel, Martin Niss og Mikkel Stovgaard

Hovedartikler:

Krydsende grundpositioner i scenariedidaktik.....7-30

Marie-Louise Molbæk

Education for sustainable development from a comparative subject didactic perspective.....31-52

Niklas Gericke

Grammatikundervisning – på tværs af sprogfag 53-72

Mette Vedsgaard Christensen og Kristine Kabel

Interdisciplinaritet som forhandlet faglighed – empiriske eller analytiske enheder i den sammenlignende didaktiks komparative og performative praksisser.....73-98

Ane Qvortrup

Responsartikler:

Lærerrollen i et sammenlignende fagdidaktisk perspektiv.

Respons til ”Krydsende grundpositioner i scenariedidaktik”99-114

Charlotte Krog Skott

Scenariedidaktik som övergripande ämnesdidaktisk modell utifrån olika didaktiska paradigmperspektiv med fokus på bildning..... 115-134

Jesper Sjöström

Transformativ undervisning i skole-havhaver – mod en bæredygtig didaktik?... 135-152

Mikkel Stovgaard og Karen Wistoft

Grammatikken som kampplads i skolens sprogfag153-166

Line Krogager Andersen

Stemmer i dansk. Respons til Ane Qvortrup.....167-178

Søren Nygaard Drejer

Interdisciplinaritet – i et sammenlignende fagdidaktisk perspektiv..... 179-194

Dorthe Carlsen

Kommentarartikel:

Kunsten at undersøge fortidige rum. En læsning af Ane Qvortrups artikel
i mentalitetshistorisk optik..... 195-208
Heidi Eskelund Knudsen

Stemmer i dansk. Respons til Ane Qvortrup: ”Interdisciplinaritet som forhandlet faglighed – empiriske eller analytiske enheder i den sammenlignende didaktiks komparation af performative praksisser.”

Af: Søren Nygaard Drejer, SDU, Danmark¹

Artiklen, der er respons til Qvortrup: ”Interdisciplinaritet i undervisnings- og uddannelsesfag - empiriske eller analytiske enheder i den sammenlignende didaktiks komparation af performative praktisser”, tager teoretisk afsæt i Bakhtins sprogforståelse og former sig som et dialogisk supplement til Qvortrups analyser, idet den tilbyder et sproganalytisk blik på de fund, som Qvortrup viser i sin artikel. Responsartiklen præsenterer kort Bakhtins sprogteori og argumenterer for, at Bakhtins stemmebegreb kan bruges som et analytisk værktøj, der understøtter den tilgang, som Qvortrup anlægger i sin artikel, samt at det kan styrke fund i Qvortrups artikel. Responsartiklen viser, at Bakhtins stemmebegreb kan understøtte både en bottom-up-strategi og være analytisk følsom over for individuelle forskelle og variationer mellem de enkelte elever. Responsartiklen viser gennem sammenligning med betydningen af stemmebegrebets indlejring i den moderne konstruktion af danskfaget, at der historisk er sket en forskydning over mod en vægtning af den personlige stemme. Afslutningsvist foreslår responsartiklen, at stemmefokuserede analyser af interdisciplinaritet i moderne elevtekster bliver genstand for sammenlignende fagdidaktiske undersøgelser.

Introduktion

Nærværende artikel er en respons til Ane Qvortrup: ”Stemmer i dansk. Respons til Ane Qvortrup: ”Interdisciplinaritet som forhandlet faglighed – empiriske eller analytiske enheder i den sammenlignende didaktiks komparation af performative praksisser.” Nærværende responsartikel tager teoretisk afsæt i Bakhtins sprogforståelse og former sig som et dialogisk supplement til Qvortrups analyser, idet den tilbyder et sproganalytisk blik på de fund, som Qvortrup viser i sin artikel.

Det interdisciplinære i gymnasiet blev eksplicit i 2005-reformen med studieretningskonstruktionen, i stx med almen studieforberedelse, almen sprogforståelse og de flerfaglige opgaver. Denne interdisciplinaritet er velbelyst i forskningen, blandt andet i Hobels Ph.d.-afhandling, der undersøger innovation i almen studieforberedelse (Hobel, 2009) og gennem Klausens typologisering af interdisciplinært samarbejde i gymnasiet (Klausen, 2011). Men som Qvortrup peger på, så har interdisciplinaritet eksisteret historisk i andre konstellationer i gymnasiet. Imidlertid er dette ikke undersøgt systematisk, og det er ikke

¹ Der henvises til denne artikel på følgende måde: Drejer, S.N. (2025). Stemmer i dansk. Respons til Ane Qvortrup: ”Interdisciplinaritet som forhandlet faglighed – empiriske eller analytiske enheder i den sammenlignende didaktiks komparation af performative praksisser.” I Christensen, V.; Hobel, P.; Niss, M.; Stovgaard, M. (red.). *Sammenlignende Fagdidaktik 8*, side 167-178.
<https://tidsskrift.dk/sammenlignendefagdidaktik>

undersøgt på elevniveau, dvs. hvordan eleverne har praktiseret interdisciplinaritet historisk. Med sin undersøgelse af interdisciplinaritet i stile i gymnasiets danskfag i et historisk perspektiv bidrager Qvortrup dermed til at udfylde et hul i forskningen i den sammenlignende fagdidaktik.

Interdisciplinaritet i det almene gymnasium (stx) har siden reformen i 2005 været på den politiske dagsorden og er det stadig. Således blev en grundsten i 2005-reformens implementering af interdisciplinaritet, nemlig almen studieforberedelse, afskaffet i 2017-reformen. Men interdisciplinaritet i det almene gymnasium findes stadig i en lang række former: i studieretningskonstruktionen, i krav om samarbejde mellem fag i flere læreplaner, i almen sprogforståelse, i naturvidenskabeligt grundforløb, i de tre store skriftlige opgaver - herunder studieretningsprojektet - og i de obligatoriske flerfaglige forløb, der skal forberede studieretningsprojektet, og som er spredt ud over alle tre år. Også i andre gymnasieuddannelser findes interdisciplinaritet, fx på HF i form af KS-eksamen (kultur- og samfundsfag) og NF-eksamen (naturvidenskabelige fag). Hvordan interdisciplinaritet didaktiseres og praktiseres i gymnasiet er derfor særdeles relevant.

Interdisciplinaritet i form af fagligt samspil knyttes i gymnasiebekendtgørelsen an til gymnasiets dobbelte formål: at være studieforberedende og alment dannende. Derfor er Qvortrups valg af fokus på interdisciplinaritet i danskfagets stile oplagt. Historisk er danskfaget i gymnasiet blevet positioneret som dannelsesfaget par excellence (Krog, 2003, s. 110) med sprog og litteratur som genstand, litteraturlæsning som central aktivitet og med en mundtlig og skriftlig produktionsdimension. Derfor er det oplagt at undersøge interdisciplinaritet i netop danskfaget.

En af styrkerne i Qvortrups undersøgelse af interdisciplinaritet i danske stile i gymnasiet i historisk perspektiv er, at elevernes perspektiv privilegeres i en bottom-up-strategi, der samtidig inddrager forskelle og variationer i data (de Coning-Smith, N. & Appel, C., 2021): der undersøges, hvordan eleverne praktiserer interdisciplinaritet.

Responsartiklen indledes med en præsentation af Qvortrups artikels undersøgelsesfelt, forskningsspørgsmål, undersøgelsesdesign og fund. Responsartiklens ærinde er at supplere og uddybe Qvortrups analyser af elevtekster med et tekstnært blik. Derfor gives i responsartiklen en kort introduktion til Bakhtins sprogteori og stemmebegreb. Efter denne introduktion bliver det skitseret, hvordan Bakhtins stemmebegreb kan anvendes på elevcitater fra Qvortrups analyse. I forlængelse heraf ses stemmeanalyserne i lyset af den moderne konstruktion af danskfaget, herunder hvilken rolle stemme og interdisciplinaritet spiller i nutidens danskfag i stx.

Responsartiklen foreslår, at Bakhtins stemmebegreb kan bruges som et analytisk værktøj, der understøtter den tilgang, som Qvortrup anlægger i sin artikel, samt at det kan styrke fund i Qvortrups artikel: Bakhtins stemmebegreb kan understøtte både en bottom-up-strategi og et fokus på forskelle og variationer, fordi stemmebegrebet analyserer faktiske elevtekster med fokus på, hvordan eleverne på lingvistisk mikroniveau låner stemmer fra flere discipliner, og som er følsom over for individuelle forskelle og variationer mellem de enkelte elever.

Præsentation

Qvortrup peger på, at i analyserne af interdisciplinaritet har været typificeringer en dominerende tendens. Et eksempel på dette er Klausen (2011). Qvortrups strategi til analyse af interdisciplinaritet er derimod at undersøge interdisciplinaritet med udgangspunkt i, hvordan interdisciplinaritet faktisk er blevet praktiseret - i et historisk perspektiv. Derfor er de primære data elevernes tekster – her danske stile med to historiske nedslag: 1915 og 1968. Det er med andre ord ikke intenderet praksis med faktisk praksis (Borgnakke, 2013), der er i fokus. Metodologisk er Qvortrup inspireret af Corninck-Smith og Appels udpegning af fire analytiske redskaber til at skrive uddannelseshistorie. De foreslår fire analytiske redskaber: en bottom-up-tilgang, et fokus på forskelle og variationer i stedet for overordnede, dominerende tendenser, inddragelse af flere perspektiver og forskudte kronologier samt endelig brug af ikke-verbalsproglige medier, fx billeder, fotos og andre artefakter, der kan bidrage til at beskrive og undersøge den kulturelle kontekst og baggrund for de enkelte nedslag i uddannelseshistorien. Dette viser sig i Qvortrups analyser konkret ved, at det ikke er fx læreplaner, der er analytisk genstand, men derimod elevtekster fra 1915 og 1968. Qvortrups fokus er, hvordan forskellige former for interdisciplinaritet har formet sig i historiske perioder, hvor fagligt samspil ikke været eksplicit tematiseret i læreplanerne. Artiklens forskningsspørgsmål er dermed: ”Hvorvidt og hvordan former interdisciplinaritet sig i gymnasielevs eksamensbesvarelser til deres afsluttende eksamen i dansk i 1915 og 1968?” Spørgsmålet er altså blandt andet, hvordan elever som aktører i deres tekster er involverede i forhandlinger om interdisciplinaritet og i deres tekster viser forskelligheder og variationer i disse forhandlinger. Qvortrups analyser viser, at eleverne i både 1915 og i 1968 lægger sig op ad lærebøgers fremstilling og i deres danske stile gennem kreative sproglige handlinger inddrager viden og indhold fra historie og samfundsfag gennem kreative. Qvortrups analyser viser også, at der sker en ændring i de måder, hvorpå eleverne benytter denne viden fra andre fag i deres tekster, nemlig derved at eleverne i 1968 i højere grad end i 1915 trækker på fagligt samspil med henblik på at besvare et spørgsmål, der er for komplekst til alene at behandle enkeltfagligt, samt at eleverne i stilene fra 1968 rejser spørgsmål, der knytter sig til værdier. Dermed argumenterer Qvortrup i sine analyser på, at elevernes praktisering af interdisciplinaritet i stilene fra 1968 peger frem et demokratisk engagement. Denne udvikling sker ifølge Qvortrup uafhængigt af politiske målsætninger om fagligt samspil, hvorfor konkret handlet faglighed må inddrages i undersøgelser af interdisciplinaritet.

Bakhtins stemmebegreb

Som et redskab til at analysere, hvordan eleverne i de historiske danske stile konkret handler faglighed i deres tekster og hvordan de inddrager elementer fra andre fag end dansk, introduceres her Bakhtins begreb om stemme i ytringer. Det er responsartiklens påstand, at stemmebegrebet kan bruges som en analytisk ramme, der kvalificerer og styrker Qvortrups fund.

Hos Bakhtin er kommunikationens grundenhed *ytringen* (Bakhtin, 2013, s. 71). Ytringer er i Bakhtins optik grundlæggende dialogiske. Ytringen er ikke blot dialogisk i den forstand, at der tales til andre subjekter. En ytring - både i tale og i skrift - ytrer sig ikke blot om sit

indhold, men forholder sig til, ”taler med”, andre ytringer om samme eller lignende indhold, taler med andre ytringer i samme eller lignende kontekst og taler med andre ytringer i samme genre (Bakhtin, 2013, s. 91). Den ytrende indgår således i et dialogisk samspil med andre og tilpasser sig til en vis grad også til den genre, der ytres inden for. Tilpasningen sker ikke kun bagud, men også fremefter: ytringen taler eller skriver sig også ind i forhold til modtagelsen af ytringen, i forhold til modtagerens forventninger, mulige reaktioner osv. (Bakhtin, 2013, s. 94).

Ytringens dialogiske natur foregår i to lag (Krogh, 2015, s. 30): i det ene lag er ytringen udspændt mellem en autoritativ funktion og en konkret, situeret funktion. I det andet lag er ytringen i dialog med tidligere og kommende ytringer (Bakhtin, 2013, s. 94). Ytringen er dermed indskrevet i en konkret situation, men den ytres også ind i en bestemt genre (Bakhtin, 2013, s. 87). I ytringen foretager den ytrende en række valg og fravalg. En konsekvens heraf er, at selvom ytringen låner ord og andet fra andre, beslægtede ytringer, så er den i en vis forstand personlig. Ytringen og de valg, der ligger bag den, er udtryk for den ytrendes anvendelse i netop denne situation, med denne mening, i håbet om at give dette udtryk osv. Bakhtin forstår her ”stemme” som talende bevidsthed bag en ytring, der udtrykker den ytrendes sociale og kulturelle position (Bakhtin, 1981, Krogh, 2012). Et afgørende træk ved ytringen er, at den er triadisk: den ytrende ytrer sig på en bestemt måde og i en bestemt form om et indhold med henblik på en brug og en modtager; med andre ord udformes ytringen af ekspressivitet, referentialitet og adressivitet (Bakhtin, 2013, s. 84 og s. 95s).

Denne stemme forstået som den ”talende bevidsthed bag ytringen” gør sig ikke kun gældende i tale, men også i skrift: skriften er også dialogisk og kan betragtes som en social praksis, der er indlejret i en kompleks, social kontekst; skrivning foregår i en bestemt situation, skriver sig ind i eksisterende genrer, er i dialog med tidligere ytringer, er rettet mod fremtidige ytringer, er skrevet til bestemte adressater med bestemte værdier, forventninger til form og indhold osv. I ytringen som social aktivitet foretager skriveren en række valg, og til grund for disse valg ligger bestemte værdier, der kommer udtryk igennem tekstens stemmer. Tekster skrives dermed ikke i et magtfrit rum, men i et rum, hvor skriveren positioneres og positionerer sig. Dette gælder også elevtekster i skolsk kontekst.

I en analyse af en teksts stemmer tages der altså udgangspunkt i det forhold, at sproget altid allerede er dialogisk, og at den talende og skrivende altid trækker på og låner ord, begreber og vendinger osv. fra andre i sine ytringer (Bakhtin, 2013, s. 91). Det er i denne betydning, at også skriften er polyfon. Stemmer i teksten forstås som en ytring, der udtrykker den skrivendes værdier og perspektiv. Det analytisk interessante er, hvilke stemmer der dominerer, hvilke øvrige stemmer der blander sig med den eller de dominerende stemmer i teksten. I de historiske elevtekster kan stemmebegrebet anvendes til at præcisere, hvordan elever trækker på begreber og vendinger fra forskellige kilder og til at undersøge, hvilke værdier den skrivende hermed gerne vil kommunikere til adressaten. En stemmeanalyse kan belyse, hvordan interdisciplinaritet konkret forvaltes i elevtekster: hvilke stemmer kan iagttages? Hvilke dominerer? Bliver stemmerne harmoniseret eller fremstår teksten som polyfonisk heterogen? Hvilke forskellige fags og fagligheders stemmer kan konkret iagttages hos eleverne? Hvilke faglige stemmer dominerer, og er der tale om en dominerende,

autoritativ stemme? Kan der iagttages spor af andre, eventuelt ikke-skolske stemmer eller andre fags stemmer end dansk?

Et anden analysebegreb, som hentes fra Bakhtin, og som kan bidrage til analyse af de historiske elevtekster er kronotopbegrebet, som fokuserer på, hvordan tid og sted bliver koblet i tekster. Bakhtin opregner tre primære kronotoper med hver deres karakteristiske koblinger af tid og rum: hverdagskronotopen (Bakhtin, 2006, s. 55), eventyrskronotopen (Bakhtin, 2006, s. 74) samt karnevalskronotopen (Bakhtin, 2006, s. 127). Begrebet er udviklet til brug i analyse af udvikling i romaner, men det kan også anvendes til analysere, hvordan tid og rum kobles i elevtekster, hvordan fortid, nutid og fremtid kobles i teksten osv. Kronotopbegrebet kan bruges til at undersøge, hvordan elevskriveren aktivt inddrager og kobler tid og rum i sin tekst, og hvordan skriveren derved positionerer sig som ”fortæller” i sin egen tekst.

Operationalisering af stemmeanalyse

Bakhtins stemmebegreb er relativt abstrakt og skal ”instrumentaliseres” for at være et effektivt analysebegreb. Dette kan gøres på mange måder, én er at bruge systemisk funktionel lingvistik (Halliday og Matthiessen, 2004) som en analytisk ramme. I dette teorikompleks kan de tre sproglige metafunktioner bruges som linser, der fokuserer iagttagelser, der giver information om stemmer i den ytrendes tekst. De tre sproglige metafunktioner er den *ideationelle*, den *interpersonelle* og den *tekstuelle* metafunktion.

Den *ideationelle* metafunktion - og herunder den såkaldt eksperientelle metafunktion - repræsenterer kort de ressourcer i sproget, den ytrende gør brug af for at forstå sin omverden og udtrykke erfaring. Her undersøges transivitet med tekstens deltagere, processer og omstændigheder: hvilke aktører deltager i hvilke typer af processer i teksten? Hvilke aktører ”får processerne til at ske?” Skjules subjektet gennem nominaliseringer og passivkonstruktioner?

Den *interpersonelle* metafunktion repræsenterer de ressourcer i sproget, som den ytrende tager i brug i interaktion med andre. Da denne metafunktion fokuserer på relation, implicerer den også den skrivendes konstruktion af magt og autoritet i forhold til stoffet i teksten. Denne konstruktion kan undersøges ved at se på skriverens brug af personligt pronomener - fremstår skriveren fx som et tydeligt ”jeg”, der fremstiller sig som ophavskvinde til stoffet eller anvendes et ”vi”, der skal etablere et fagligt fællesskab med bl.a. læseren? Desuden vil det være interessant at undersøge brugen af modalitet, der hos Halliday og Matthiessen betegner muligheden for i sproget at vurdere ytringens sandhedsværdi. Modalitet kan således bruges til at knytte stærkere eller løsere bånd mellem den ytrende og ytringen, fx gennem brug af adverbier som ”måske”, ”sikkert” og ”muligvis”.

Endelig betegner den tredje metafunktion, den *tekstuelle* metafunktion, den funktion i sproget, hvorved interpersonel og ideationel betydning organiseres i tekst, herunder, at der i en ytring skabes en sammenhæng til konteksten. I henhold til den tekstuelle metafunktion kan man analytisk spørge, hvordan der skabes og opretholdes konsistens, fx ved at undersøge tilbagevendende temaer og reference til forudgående afsnit, altså fokus på kohæsion og kohærens.

Den engelske skriveforsker Ivanič (1998), der blandt andet trækker på Bakhtins sprogteori, Foucaults positioneringsteori og på systemisk funktionel lingvistik, har konstrueret det analytiske og komplekse begreb skriveridentitet, hvoraf det diskursive selv og - som et underbegreb hertil - det autoritative forfatterselv rammesætter elevteksters stemme - den stemme, som skriveren gerne vil høres med, og hvor det autoritative forfatterselv fokuserer på skriverens autoritet i forhold til stoffet.

Skitser til stemmeanalyser af elevtekster fra 1915 og 1968

I Krogh 2003 kommenteres bekendtgørelsen for danskfaget fra 1906 med henblik på at undersøge bekendtgørelsen fra 1999 (Krogh, 2003, s. 110). Krogh peger på, at selvudfoldelse og social aktivitet ikke er et sprogligt dannelsesmål i 1906-bekendtgørelsen, samt at "Lærer og elever er positioneret som giver og modtagere" (Krogh, 2003, s. 111) - elevernes aktive deltagelse i undervisningen er begrænset til at oplæsning af kanonisk litteratur. Krogh fremhæver, at i elevernes skriftlige opgaver kan emnerne være litterære, men også almene i den forstand, at de trækker på erfaringer uden for skolen (Krogh, 2003, s. 112). Dette ses afspejlet i de skriveordrer, som ligger til grund for de stile, som Qvortrup undersøger. Krogh peger desuden på, at Vilhelm Andersen i sin indflydelsesrige *Dansk litteratur* (1912) udlægger bekendtgørelsen og ~~tager~~ danskfaget men undlader at behandle elevernes skriftlighed: "Elevernes skriftlige sprogbrug nævnes hos Vilhelm Andersen overhovedet ikke, men er også i selve bekendtgørelsen udskilt fra fagets litterære projekt som et overfagligt, alment og personligt trænings- og dannelsesprogram." (Krog, 2003, s. 113). Dette tyder på, at elevernes skriftlighed er blevet betragtet som sekundær i forhold til fagets primære, mundtlige dimension og er blevet opfattet i et mere bredt perspektiv, der overskrider det rent faglige. I det lys kan stilegenren fra 1915 i Qvortrups analyser siges at give plads til et flerfagligt indhold, netop fordi skriftligheden er perifer i forhold til 1906-bekendtgørelsens konstruktion af fagets kerne. I stedet synes skriveordrerne bag disse stile at lægge op til at forberede eleverne på deltagelse i en offentlig, dannet samtale.

I det følgende vil der blive givet skitser til, hvordan de historiske elevtekster kan analyseres i et stemmeperspektiv. Der er netop kun tale om skitser, idet der tages afsæt i korte citater fra elevteksterne, ikke hele elevtekster. Formålet med disse skitser er derfor ikke at foretage udtømmende analyser, men at vise, hvordan elevteksterne kan analyseres.

De skrivehandlinger, som ligger til grund for 1915-stilene, angiver ingen genre, specifikke skrivehandlinger (fx redegørelse, analyse eller diskussion) eller danskfaglige begreber. I skriveordrerne positioneres skriveren som en vidende deltager i en offentlig samtale om almene samfundsmæssige forhold. Implicit positioneres eleven også som en skriver, der kan inddrage en bred, kulturhistorisk viden, strukturere og formidle sin viden til en alment dannet borger. Man kan sige, at gennem sin skrivning af stilen banker eleven på til at blive en del af en kreds af borgere, som kan føre en sådan alment dannet samtale. Det er i det lys, at elevernes stemmer i stilene skal forstås. Dette gælder eksempelvis citatet fra "stil 3":

"Haandværk og Industri, saadan som de dreves i Middelalderen, havde kun en ringe Betydning. Bønderne, Størstedelen af Befolkningen, forarbejdede næsten alt, hvad de havde

brug for, hjemme. Det var da kun i Byerne, at der kunde blive tale om et Haandværk og en Industri, og det var ikke i nogen stor Udstrækning.”

Der skrives her med objektiv og ikke-personlig, akademisk eller skolsk stemme med indskudte sætninger og med forvægt i sætningerne. Der er i citatet ikke et eksplicit ”jeg” som subjekt. I stedet bruges passivkonstruktioner. På den ene side er der ikke referencer til kilder til den viden, der formidles, og der er ingen brug af modalitet i forhold af forbehold. Dette peger i retning af en autoritativ stemme og et stærkt autoritativt forfatterselv (Ivanic, 1998). På den anden side fremstår skriverjeget ikke eksplicit som kilde til denne viden. Det er en akademisk, argumenterende og referentiel stemme, der skrives med, ikke en stemme, der trækker på personlige erfaringer eller på symmetrisk interaktion med læseren.

Dette kan forklares med den analytiske pointe, som Qvortrup fremhæver, nemlig at denne og andre elevtekster fra 1915 mimer lærebogsstemmer. Det er med andre ord lærebogens stemme, eleven skriver med, og som er idealet: eleven approprierer en ydre, autoritativ stemme som sin egen og signalerer dermed, at hun eller han er indkultureret. Gennem approprieringen af lærebogens faglige stemme positionerer skriveren sig med autoritet over for læseren, eller rettere: skriveren låner og overtager autoriteten fra lærebogen. I et kronotopisk perspektiv er der tale om en stemme, som inddrager lange tidsskalaer (fra middelalderen og frem) og kobler dem med sikkert overblik gennem brug af en ”fortæller”, der positionerer sig med et ”olympisk” perspektiv og sikre vurderinger (fx ”havde kun en ringe Betydning”, ”og det var ikke i nogen stor Udstrækning”) og forklaringer på sammenhænge. Men kunne kalde dette en ”historie-kronotop”. I citatet er dermed ikke så meget fokus på en undersøgelsesproces, men snarere på en sikker beskrivelse af store, historiske sammenhænge og udviklinger.

I citaterne fra stil 1 fra 1915 ses en lignende, objektiv, almen stemme. Her er subjektet et generelt og fælles ”man”, der i et interpersonelt metasprogsperspektiv indikerer, at der trækkes på og videreformidles en alment accepteret viden, som skriveren og modtageren er enige om. I citaterne: ”Mange ting har gjort, at Udviklingen er gået således, som den er. Tænker man paa Haandværkene: Middelalderen og godt op mod nyere den Tid, vil man uvilkaarlig straks huske Lavevæsenet” samt ”Naar man vil anstille en Sammenligning mellem Haandværkerens Stilling og Livsvilkaar i det hele taget før og nu, er der en Mængde Forhold at tage i Betragtning” anvendes indledende emnesætning med brug af hyponymi (fx ”er der en Mængde Forhold at tage i Betragtning”). Dette lægger op til brug af ko-hyponymer og derigennem leksikalsk kohæsion (Vagle, Sandvik & Svennevig, 2004, s. 149) gennem af et hierarkisk forhold mellem hyperonym og hypymer. Dette bidrager til indtrykket af en akademisk formidlende lærebogsstemme med overblik over det formidlede indhold. Dette indtryk forstærkes af, at også denne elevskriver trækker lignende lange tidsskaler i samme ”historie-kronotop” som skriveren i stil 3.

Også i citatet fra stil 7 ses denne kronotop, hvor der fortælles med en stemme, der overskuer sammenhænge med stor sikkerhed. Dette understreges af elevskriverens sikre fremstillinger af kausale sammenhænge uden forbehold (min fremhævnings): ”*Nutiden er i Forhold til deres Stilling i det 18de Aarhundrede betydelig forbedret. Det er sket derved, at den almindelige*

Valgret er indført, og at Arbejderne har sluttet sig sammen i Fagforeninger. Lidt efter lidt er Reformer ført igennem, *som har hævet dem op fra de daarlige Forhold til langt bedre*".

I et stemme-perspektiv viser citaterne fra stilene fra 1915, at eleverne inddrager stemmer i deres tekster, som hentes udefra, nemlig fra historiefaget. Stemmerne mimer en lærebogstemme og synes - i ovenstående citater - ikke i nævneværdig grad at blande sig med mere personlige stemmer.

I de citerede stile fra 1968 sker der imidlertid et skifte med hensyn til teksternes flerstemmighed. I stil 28 åbner det stillede spørgsmål op til en undersøgelse med et læserorienteret spørgsmål, sådan som Qvortrup understreger, og dette giver plads til, at den samfundsfaglige stemme, der trækker på begreber som "sociale forskelle" kan blandes med en mere personlig stemme, der kan foretage vurderinger ud fra egne værdier: "Den danske befolkning er opdelt i to grupper: Den ene hævder, at der eksisterer sociale forskelle, og den anden mener, at der ikke er relevante sociale forskelle – hvad er rigtigt?". Man kan sige, at her kan den samfundsfaglige stemme aktivere og blande sig med en mere personlig stemme. Sådanne mere personlige stemmer, end man kunne iagttage i 1915-stilene, kan iagttages i stil 30: "Der er ingen alvorlige sociale forskelle i Danmark længere", stil 51: "Danmark er et klassesamfund, og den herskende klasse er bourgeoisiet" og i stil 45: "Sociale forskelle er i øjeblikket oftere et resultat af uddannelsesforskelle frem for økonomisk baggrund", hvor de ikke-danskfaglige stemmer giver rum til mere personlige vurderinger, hvor skriveren udtrykker stærk affinitet med indholdet. Stemmerne blandes: de personlige stemmer bruger samfundsfaglige begreber og anlægger dermed en faglig tone.

Diskussion

Stemmeanalysen ovenfor viser, at magten i elevteksterne forrykkes over tid: hvor magten og autoriteten i 1915-stilene synes at blive placeres uden for skriveren selv, nemlig i lærebogens autoritative stemme, så synes de ikke-dansk-faglige stemmer i 1968-stilene snarere at aktivere og blande sig med mere personlige stemmer. I begge tilfælde er skrivers brug af stemmer i deres tekster tæt knyttet til et dobbeltrettet dannelsesarbejde (jf. Krogh & Piekut, 2015, s. 10, Krogh, 2003, s. 177): udadtil som udvikling af en stemme, så eleven kan deltage i demokratiske processer og debatter, indadtil som et redskab til udvikling af refleksion. I 1915-stilene består dannelsesarbejdet fortrinsvist i at appropriere en ydre, autoritativ stemme og dermed at tilegne sig og igennem skrivningen af den konkrete opgave at anvende et andet perspektiv. I 1968-stilene består dannelsesarbejdet i stilene snarere i, at eleverne benytter de faglige stemmer som afsæt for at udvikle og bruge deres egne, fagligt informerede stemmer og derigennem positionere sig med værdibaserede holdninger. Gennem fagenes stemmer kobles herved skriverens personlige erfaringer med en ydre, samfundsmæssig virkelighed. Hverken i stilene fra 1915 eller i stilene fra 1968 er der tale om, at eleverne skriver med deres "egen, autentiske stemme" men derimod, at de approprierer forskellige stemmer og dermed udvider deres repertoire af perspektiver.

Det er informativt at sammenligne de historiske skriveordrer og elevtekster med moderne skriveordrer og elevtekster. For det første viser en sammenligning, at der over tid sker en forskydning mellem styring gennem skriveordre og elevernes brug af stemmer: i de historiske

stile ligger der bag meget korte, generiske og ikke-genrespecifikke skriveordrer, tilsyneladende med lav grad af eksplicit styring af eleven. På elevsiden og i især i stilene fra 1915 i høj grad besvares disse skriveordrer gennem brug af autoritative stemmer, der trækker på lærebøger. I de moderne stile er skriveordrerne langt mere udbygget og specifikke med hensyn til genre og indholdsmæssigt fokus. Som modvægt til denne styring gennem instruktive skriveordrer, så vægtes i bedømmelsen i langt højere grad end i de historiske elevtekster en personlig stemme. Et oplagt forskningsfokus er, hvordan disse stemmer bliver evalueret: hvordan vurderes elevernes brug af autoritative lærebogsstemmer i 1915, elevernes blanding af autoritative stemmer og egne stemmer i 1968 og faglige og personlige stemmer i elevtekster i 2024?

For det andet er en sammenligning interessant, for spørgsmålet om stemme i danske stile er aktuelt, idet ”stemme” indgår i vurderingen bedømmelsen. I fagkonsulent i dansk, Nicolai Rekves skrivelse ”Den skriftlige eksamen og de tre eksamensgenrer i dansk stx og hf” forstås stemme som dobbeltsidet med en faglig side og en personlig side, og som noget, der kommer til udtryk gennem positionering i teksten og diskursive valg:

”Kendetegnende for den gode besvarelse er det, at man som censor (og lærer) tydeligt kan mærke, at der står et fagligt, sagligt og velovervejet skrivende jeg bag teksten. Dette jeg betegnes også som tekstens faglige og personlige stemme. Eleven kan enten vælge at lade dette jeg være eksplicit til stede (som ”jeg”) eller lade det have en mere tilbagetrukket plads, men uanset hvilket stemmeleje, eleven vælger at udtrykke sig i, er det afgørende, at besvarelsen afspejler, at eleven har truffet nogle selvstændige og fagligt funderede valg i forhold til struktur, vinkel, sprog og formidling. En særlig styrke har den faglige og personlige stemme, når den virker engageret og motiveret og giver indtryk af, at eleven har noget på hjerte.” (Rekve, 2022, s. 5).

Denne bestemmelse af stemmebegrebet fortsætter den udvikling, som stemmeanalysen af elevteksterne fra 1915 og 1968 viser, nemlig en forskydning fra ydre, autoritative stemmer over mod elevens personlige stemmer, blandt andet udtrykt gennem et tydeligt ”jeg” i teksten, brug af selvoplevede eksempler, stærke holdninger eller retoriske virkemidler. Men Revke påpeger også, at den faglige og personlige stemme i elevteksten kan tydeliggøres gennem elevens ”brug af viden, der ligger uden for det, man kunne forvente” (ib.), altså gennem selvstændig inddragelse af indhold - eventuelt også indhold, der ligger uden for danskfagets specifikke genstandsfelt. Danskstilene fra 1915 og 1968 kan her bruges som eksempler på, hvordan elever historisk set har praktiseret dette og hvordan eleverne historisk har inddraget andre stemmer og perspektiver end deres egne og personlige og ladet dem bland med deres egne stemmer i et konkret dannelsesarbejde.

I forlængelse af Qvortrups analyse kan der her peges på, at det er oplagt systematisk og sprogligt næranalytisk at undersøge, hvilke ikke-danskfaglige stemmer moderne elevtekster i dansk inddrager, og hvordan disse blandes med øvrige faglige og personlige stemmer samt hvordan dette ”stemmearbejde” ser ud i et longitudinalt perspektiv for de enkelte elever gennem deres skrivebane i gymnasiet, altså en undersøgelse af interdisciplinaritet i moderne

danskstile i gymnasiet med analytisk fokus på elevstemmer. Denne interdisciplinaritet er ikke fremmed for det moderne danskfag i gymnasiet, jf. "Vejledning til Dansk A, stx": "I det flerfaglige samarbejde kan danskfaget være med til at undersøge problemstillinger, som ikke alene finder svar i danskfaget, og hvor en undersøgelse med bidrag fra flere fag kan medvirke til, at eleverne oplever fagenes anvendelse og indsigt i en bredere sammenhæng end skolens. Denne sammenhæng kan fx være eksistentiel, praktisk, etisk eller æstetisk." (Vejledning til Dansk A, stx, s. 25). Desuden kobles interdisciplinaritet i danskfaget til studieretningskonstruktionen, idet der peges på, at danskfaget spiller en særlig rolle heri. Dette forhold understreger danskfagets centrale rolle i almindannelsen. Dermed bliver forskning i, hvordan dette flerfaglige samarbejde konkret praktiseres af elever i tekster væsentlig, fordi det blandt andet også er forskning i, hvordan almindelse praktiseres af elever. Der peges her også på, at, at der er brug for et bredere analytisk blik på interdisciplinaritet i danske stile: et bottom-up-perspektiv på elevernes praktisering af interdisciplinaritet i teksterne kan blive rigere af at supplere med en undersøgelse af hvilke stemmer, der anerkendes og hvordan der over tid eventuelt sker ændringer i disse anerkendelser. Dette må antages at have betydning for, hvordan eleverne praktiserer interdisciplinaritet. Dette hænger desuden sammen med viden om, hvordan faget er konstrueret og hvilke forskydninger i konstruktionen, der sker over tid.

Referencer

- Bakhtin, M. (1981). *The Dialogic Imagination. Four Essays*. The University of Texas Press.
- Bakhtin, M. (2006). *Rum, tid og historie. Kronotopens former i europæisk litteratur*. Forlaget Klim.
- Bakhtin, M. (2013). *Speech Genres and other late essays*. University of Texas Press.
- Borgnakke, K. (2013). *Etnografiske metoder i uddannelsesforskningen – mellem klassiske traditioner og senmoderne udfordringer*. Institut for Medier, Erkendelse og Formidling. KU.
- de Coning-Smith, N. & Appel, C. (2021). *500 years of Danish school history: methodologies, agencies, and connecting narratives*. Paedagogica Historica.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C. (2004). *An introduction to functional grammar*. Arnold Publishers.
- Hobel, P. (2009). *Almen studieforberedelse og innovativ kompetence. En undersøgelse af l.g'eres brug af skrivning som medie til innovation i fagligt samspil*. Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet.
- Ivanič, R. (2004). Discourses of Writing and Learning to Write. *Language and Education* 18 (3), s. 220-245.
- Ivanič, R. (1998). *Writing and Identity. The discursal construction of identity in academic writing*. John Benjamins Publishing Company.
- Klausen, S.H. (red.) (2011). *På tværs af fag. Fagligt samspil i undervisning, forskning og teamarbejde*. Akademisk Forlag.
- Krogh, E. (2003). *Et fag i moderniteten: Danskfagets didaktiske diskurser*. Syddansk Universitet.

Krogh, E., & Piekut, A. (2015). Voice and narrative in L1 writing. Contribution to a special issue Paradoxes and Negotiations in Scandinavian L1. Research in Languages, Literatures and Literacies. I Krogh, E. og Penne, S. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 15 (s. 1-42). <http://dx.doi.org/10.17239/L1ESLL-2015.15.01.10>

Rekve, N. (2022). Den skriftlige eksamen og de tre eksamensgenrer i dansk stx og hf 2022. Emu.dk

Vagle, Sandvik & Svenning (2004). *Tekst og kontekst. En innføring i tekstlingvistik og pragmatik*. Cappelen.

Vejledning til Dansk A, Stx (2023). Uvm.dk

English Summary

This article, which is a response to Qvortrup: "Interdisciplinaritet i undervisnings- og uddannelsesfag - empiriske eller analytiske enheder i den sammenlignende didaktiks komparation af performative praktisser" is theoretically based on Bakhtin's understanding of language and serves as a dialogical supplement to Qvortrup's analyses, as it offers a linguistic analytical perspective on the findings that Qvortrup presents. The response article briefly presents Bakhtin's language theory and argues that Bakhtin's concept of voice can be used as an analytical tool that supports the approach adopted by Qvortrup, as well as that it can strengthen the findings in Qvortrup's article. The response article demonstrates that Bakhtin's concept of voice can support both a bottom-up strategy and be analytically sensitive to individual differences and variations among students. The response article shows, through comparison with the significance of the embedding of the concept of voice in the modern construction of the Danish subject, that there has historically been a shift towards an emphasis on personal voice. Finally, the response article suggests that voice-focused analyses of interdisciplinarity in modern student texts should become the subject of comparative subject didactic studies.

Key Words

Interdisciplinarity, Bakhtin, voice, chronotope, SFL.

Nøgleord

Interdisciplinaritet, Bakhtin, stemme, kronotop, SFL.

Forfatteroplysninger

Søren Nygaard Drejer

Ekstern lektor, Institut for design, medier og uddannelsesvidenskab (SDU)

Optaget af: fagdidaktik, SFL, skriftlighed

sd@odensekatedralskole.dk

